

The Moderating Role of Board Monitoring Power in the Relationship between Environmental Conditions and Corporate Social Responsibility¹

Farzane Yosefiasl², Hatra Voghouie³, Maryam Eskandarvand⁴

Received: 2022/09/23
Accepted: 2023/02/24

Research Paper

Abstract

Purpose: Considering the importance of Corporate Social Responsibility, this study aims to investigate the role of moderating the supervisory power of board members on the relationship between environmental conditions and corporate social responsibility.

Method: In order to test the research hypotheses, a sample of 130 companies listed on the stock exchange for the period 2014 to 2020 was collected and based on multiple regression and using panel data, the results were reviewed.

Results: The results showed that unstable environmental conditions in different degrees of CEO duality and low levels of board independence lead to reduced social responsibility. At medium and high levels, board independence leads to increased social responsibility. Also, the duality of the CEO has a negative effect on social responsibility, but the independence of the board does not affect social responsibility.

Conclusion: the independence of the board of directors has a moderating role in relation to environmental conditions and social responsibility

Enhancing knowledge: domestic research has not considered the moderating role of the supervisory power of board members on the relationship between environmental conditions and corporate social responsibility.

Keywords: corporate social responsibility, environmental conditions, board independence, CEO duality.

JEL Classification: M12, M14, J81.

1. DOI: 10.22051/JAASCI.2022.41409.1725

2. Assistant Professor, Department of Accounting, Faculty of Management and Finance, Khatam University, Tehran, Iran. (Corresponding Author). (yusefiasl@gmail.com)

3. Assistant Professor, Department of Economy, Faculty of Management and Finance, Khatam University, Tehran, Iran. (h.voghouei@khatam.ac.ir).

4. M.Sc. Students, Department of Accounting, Faculty of Management and Finance, Khatam University, Tehran, Iran. (eskandarvand@gmail.com).

بررسی نقش تعدیلگری قدرت نظارتی اعضای هیئت‌مدیره بر رابطه بین شرایط محیطی و مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها^۱

فرزانه یوسفی اصل^۲، هاترا وقوعی^۳، مریم اسکندرونند^۴

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۷/۰۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۰۵

چکیده

هدف: با توجه به اهمیت مسئولیت اجتماعی، هدف این پژوهش مطالعه نقش تعدیلگری قدرت نظارتی اعضای هیئت‌مدیره بر رابطه بین شرایط محیطی و مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها است.

روش: به منظور آزمون فرضیه‌های پژوهش نمونه‌ای مشتمل بر ۱۳۰ شرکت پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران برای دوره زمانی ۱۳۹۳ تا ۱۳۹۹ جمع‌آوری شد و بر اساس مدل رگرسیون چندگانه و با استفاده از داده‌های پنل، به بررسی نتایج پرداخته شد.

یافته‌ها: نتایج حاصل از آزمون فرضیه‌های پژوهش نشان داد که شرایط محیطی ناپایدار در درجات مختلف دوگانگی مدیرعامل و سطح پایین استقلال هیئت‌مدیره منجر به کاهش مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها و در سطوح متوسط و بالای استقلال هیئت‌مدیره منجر به افزایش مسئولیت اجتماعی می‌شود. همچنین، دوگانگی مدیرعامل تأثیر منفی بر مسئولیت اجتماعی دارد، اما استقلال هیئت‌مدیره بر مسئولیت اجتماعی تأثیر ندارد.

نتیجه‌گیری: استقلال هیئت‌مدیره در رابطه بین شرایط محیطی و مسئولیت اجتماعی نقش تعدیلگر دارد.

دانش افزایی: در پژوهش‌های پیشین، رابطه بین عوامل محیط خارج از شرکت و یا نقش نظارتی هیئت‌مدیره با مسئولیت اجتماعی شرکت به تفکیک سنجیده شده است. در این پژوهش با مرتبط ساختن این دو مفهوم به یکدیگر، اثر تعدیلگر یک عامل درون شرکتی مانند قدرت نظارتی هیئت‌مدیره بر رابطه بین شرایط محیطی شرکت و ایفای نقش مسئولیت اجتماعی بررسی شده است.

واژه‌های کلیدی: مسئولیت اجتماعی شرکت، شرایط محیطی، استقلال هیئت‌مدیره، دوگانگی مدیرعامل.

طبقه بندی موضوعی: J81، M14، M12

10.22051/JAASCI.2022.41409.1725 : DOI ۱

۲. استادیار، گروه حسابداری، دانشکده مدیریت و امور مالی، دانشگاه خاتم، تهران، ایران، (نویسنده مسئول). (yusefiasl@gmail.com)

۳. استادیار، گروه اقتصاد، دانشکده مدیریت و امور مالی، دانشگاه خاتم، تهران، ایران، (h.voghouei@khatam.ac.ir)

۴. دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه حسابداری، دانشکده مدیریت و امور مالی، دانشگاه خاتم، تهران، ایران. (eskandarvand@gmail.com)

jaasci.alzahra.ac.ir

مقدمه

مسئولیت اجتماعی شرکت^۱ (CSR) به عنصری حیاتی در دنیای تجارت پویای امروزی تبدیل شده و عامل اساسی بقای هر سازمانی محسوب می‌شود (رحمانیان و ایمان‌روی، ۱۴۰۰: ۵۰). شورای تجارت جهانی اظهار داشته که مسئولیت اجتماعی شرکت برای توسعه اقتصادی پایدار و رفاه اجتماعی ضروری است (گاردی سانچز و همکاران^۲، ۲۰۱۸: ۲۰۸). مسئولیت اجتماعی بیانگر پیوستگی و اتحاد میان فعالیت‌ها و ارزش‌های واحد تجاری به گونه‌ای است که منافع همه ذینفعان نظیر سهامداران، کارکنان و عموم جامعه در عملکرد شرکت منعکس شود (گنجی و همکاران، ۱۴۰۰: ۹۲). مسئولیت اجتماعی شرکت می‌تواند اقدامات یک سازمان را مشروعیت بخشد و منافع مالی برای شرکت به همراه داشته باشد.

اروکه^۳ (۲۰۰۳: ۲۳۱) بیان می‌کند که سرمایه‌گذاران نه تنها بر عملکرد مالی تمرکز می‌کنند، بلکه می‌توانند مسائل مربوط به مسئولیت اجتماعی را نیز مطرح کنند که نشان‌دهنده نگرانی آن‌ها در مورد عملکرد اجتماعی، زیست‌محیطی و اقتصادی است (گورنوا و ریان^۴، ۲۰۱۴: ۱۲۳۵).

در همین راستا با تکیه بر نظریه وابستگی به منابع^۵، دس و بیرد^۶ (۱۹۸۴: ۵۶) بیان کرده‌اند که چالش‌هایی از قبیل محیط کسب و کار، تأثیر مهمی بر تصمیمات استراتژیک شرکت‌ها دارند. ویژگی‌های محیط فعالیت شرکت‌های دارای عدم اطمینان با منابع فراوان (که مرتبط با میزان ابهام بازار، عدم اطمینان و بی‌ثباتی و فراوانی منابع صنعت است) می‌تواند، موجب آزادی عمل مدیران و تصمیم‌گیری‌های منطقی آنها شده و منابع موجود را به پروژه‌های سودآور اختصاص دهند (گارسیا-سانچز^۷، ۲۰۲۰: ۱۱۸)؛ اما، بر مبنای تئوری تضاد منافع^۸، در چنین شرایطی، مدیران ممکن است،

-
1. Corporate Social Responsibility
 2. Garde-Sanchez et al.
 3. O'Rourke
 4. Goranova & Ryan
 5. Resource Dependence Theory
 6. Dess & Beard
 7. García-Sánchez
 8. Agency Conflict Theory

تصمیم بگیرند که در پروژه‌هایی باهدف تأمین منافع مدیریتی (منافع شخصی) سرمایه‌گذاری نمایند (آکتاس و همکاران^۱، ۲۰۱۹: ۴۷۸).

مطابق با تئوری وابستگی به منابع، شرایط محیطی با اطمینان و ثبات، ممکن است با سطح پایین نگرانی در مورد رقابت و موفقیت شرکت همراه باشد (ریناوارد و ایزوان^۲، ۲۰۱۸: ۱۴۹). در نتیجه، مدیران می‌توانند در گام نخست به دنبال بهبود عملکرد اجتماعی و زیست‌محیطی شرکت باشند و منابع مالی مازاد را به پروژه‌های مسئولیت‌اجتماعی شرکت اختصاص دهند و آن‌ها را به‌عنوان فرصت‌های رشد در نظر بگیرند. بر اساس تئوری نمایندگی، مدیران چنین شرکت‌هایی، اگر در برابر خواسته‌های سهامداران مقاومت بیشتری داشته باشند، می‌توانند با هدایت بودجه به پروژه‌های دیگر که منافع آن‌ها را برآورده می‌کند، پایداری شرکت را کاهش دهند (گارسیا-سانچز، ۲۰۲۰: ۱۱۸). شرکت‌های فعال در صناعی با محیط دارای اطمینان در مقایسه با شرکت‌های فعال در صناعی با سطح پایین‌تری از منابع کلیدی که در آن‌ها هزینه نسبی سرمایه‌گذاری در مسئولیت‌اجتماعی شرکت بیشتر است، مستعد سرمایه‌گذاری بیشتر در مسئولیت‌اجتماعی شرکت هستند.

علاوه بر شرایط محیطی به‌عنوان یک عامل تعیین‌کننده در مسئولیت‌اجتماعی شرکت، عوامل داخلی مرتبط با هیئت‌مدیره، یعنی نهادی که در رأس روند تصمیم‌گیری قرار دارد، نیز نقشی اساسی در توضیح فرآیند مسئولانه یک سازمان و پاسخگویی آن در برابر عوامل و ذینفعان مختلف دارد (میشلون و پاربوتتی^۳، ۲۰۱۲: ۴۸۱، روپلی و همکاران^۴، ۲۰۱۲: ۶۱۴). اگرچه اندازه و فعالیت هیئت‌مدیره همیشه با عملکرد مسئولیت‌اجتماعی شرکت ارتباط ندارد، اما ساختار و ترکیب هیئت‌مدیره می‌تواند در انجام عملکردهای مسئولیت‌اجتماعی شرکت تأثیرگذار باشد (کوادرادو-بالاستروس و همکاران^۵، ۲۰۱۷: ۵۲۸). در این بین، قدرت نظارت بر هیئت‌مدیره به توافق میان برنامه‌ها و همچنین چشم‌اندازهای سهامداران کمک می‌کند و منجر به حاکمیت عمومی مطابق با

-
1. Aktas et al
 2. Renouard & Ezvan
 3. Michelon & Parbonetti
 4. Rupley et al
 5. Cuadrado-Ballesteros et al

انتظارات ذینفعان می‌شود، زیرا هیئت‌مدیره درک می‌کند که شرکت‌ها به‌منظور بقا در بازار باید به نیازهای مختلف سهامداران و ذی‌نفعان پاسخ مناسب بدهد (گارسیا-سانچز، ۲۰۲۰: ۱۱۹). با استفاده از استدلال ویترس و فیتزا^۱ (۲۰۱۶: ۳۲۸) در مورد عملکرد شرکت، نقش هیئت‌مدیره می‌تواند، تأثیر بیشتری بر عملکرد مسئولیت‌اجتماعی شرکت در یک بافت سازمانی دارای اطمینان داشته باشد. هیئت‌مدیره، مدیریت را کنترل و نظارت می‌کند تا تضمین کند که مدیر، اقدامات، سیاست‌ها و استراتژی‌های سازگار با ارزش‌های شرکت را ترویج می‌کند (کیم و همکاران^۲، ۲۰۰۹: ۷۳۲).

در محیط‌های دارای اطمینان، مدیران می‌توانند، نسبت به مسائل مسئولیت‌اجتماعی، تعهد کمتری نشان داده و منابع بیشتری را به سایر سرمایه‌گذاری‌ها اختصاص دهند و از این طریق منافع خصوصی را به دست آورند. علاوه بر این، آن‌ها می‌توانند با توجه به در دسترس بودن منابع بیشتر، کسب و کار خود را همراه با کنترل شرکت و مزایای خصوصی ناشی از آزادی بیشتر در فرایند تصمیم‌گیری، حفظ نمایند (گارسیا-سانچز، ۲۰۲۰: ۱۱۸).

با توجه به فقدان پژوهش‌های داخلی در این خصوص و خلأ پژوهشی، مسئله اصلی پژوهش بدین گونه مطرح می‌شود که آیا شرایط محیطی بر مسئولیت‌اجتماعی شرکت تأثیر معناداری دارد یا خیر؟ و آیا قدرت نظارت هیئت‌مدیره بر مسئولیت‌اجتماعی شرکت تأثیر مثبت و معناداری دارد یا خیر؟ آیا قدرت نظارت هیئت‌مدیره، بر رابطه بین شرایط محیطی و مسئولیت‌اجتماعی شرکت تأثیر معناداری دارد یا خیر؟

اگرچه نمی‌توان نقش نظارتی هیئت‌مدیره بر مسئولیت‌اجتماعی را کتمان کرد، اما این موضوع، یعنی نقش تعدیلگری قدرت نظارتی اعضای هیئت‌مدیره بر رابطه بین شرایط محیطی و مسئولیت‌اجتماعی شرکت‌ها در پژوهش‌های داخلی مورد توجه قرار نگرفته است و خلأ پژوهشی در این راستا دیده می‌شود. از سوی دیگر، ضرورت پژوهش حاضر برای شرکت‌های ایرانی در این نکته است که با توجه به شرایط بحرانی فعلی کشور و درگیر شدن شرکت‌ها در مسائل متعدد مالی و بانکی، آن‌چنان‌که باید و شاید به مقوله مسئولیت‌اجتماعی پرداخته نشده و هیئت‌مدیره شرکت‌ها بیشتر

1. Withers and Fitza

2. Kim et al.

وقت خود را صرف مسائل دیگر می‌کنند و به‌نوعی از این مهم مغفول مانده‌اند که این موضوع می‌تواند در آینده تأثیر مخربی بر جایگاه آن‌ها در بازار مالی داشته باشد. بنابراین، پژوهش حاضر ضرورت اصلی خود را بر مبنای تبیین قدرت نظارتی اعضای هیئت‌مدیره بر رابطه بین شرایط محیطی و مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها تعیین کرده است تا مشکلات و موانع پیش‌رو شناسایی و تا حد ممکن پیشنهادها را عملی در این راستا ارائه گردد.

در پژوهش‌های پیشین، رابطه عوامل محیط بیرونی شرکت و یا نقش نظارتی هیئت‌مدیره با مسئولیت اجتماعی شرکت به تفکیک سنجیده شده است. در این پژوهش، با مرتبط ساختن این دو مفهوم به یکدیگر، اثر تعدیلگر عامل درون شرکتی قدرت نظارتی هیئت‌مدیره بر رابطه بین شرایط محیطی شرکت و ایفای نقش مسئولیت اجتماعی بررسی شده است.

مبانی نظری و توسعه فرضیه‌ها

مسئولیت اجتماعی شرکت

از نظر شرکت‌ها، مسئولیت‌پذیری اجتماعی نوعی استراتژی تجاری است که باعث می‌شود در فضای به‌شدت رقابتی، بر اعتبارشان افزوده شود و سهمشان در بازار ارزشمندتر گردد. مسئولیت اجتماعی مجموعه وظایف و تعهداتی است که سازمان بایستی در جهت حفظ و مراقبت و کمک به جامعه‌ای که در آن فعالیت می‌کند، انجام دهد (ون ماری و یجیک^۱، ۲۰۰۳: ۹۹) اعتقاد بر این است که مسئولیت اجتماعی، توان بهبود کیفیت، عدالت اجتماعی، شفافیت و پاسخگویی را در سازمان‌های تجاری دارد (مولینا،^۲ ۲۰۱۰: ۳۷).

در خصوص مسئولیت اجتماعی دو دیدگاه عمده وجود دارد: دیدگاه کلاسیک و دیدگاه گسترده. طبق دیدگاه کلاسیک، مسئولیت اجتماعی مدیریت حداکثرسازی سود شرکت است. دیدگاه گسترده به طرفداران رویکرد اقتصادی/ اجتماعی مربوط است. در این دیدگاه، مسئولیت اجتماعی مدیریت چیزی فراتر از حداکثرسازی سود در نظر گرفته می‌شود و شامل حفاظت از رفاه جامعه و بهبود آن است. این دیدگاه بر اساس این اعتقاد قرار دارد که سازمان‌ها موجودیت مستقل ندارند، تنها مسئولیت

1. Van Marrewijk
2. Molina

آن‌ها در قبال سهام‌داران نیست و آن‌ها مسئولیت‌هایی نیز در قبال جامعه دارند، زیرا این جامعه است که به آن‌ها، به واسطه قوانین و مقررات اجازه شکل‌گیری داده است و از طریق خرید کالاها و خدماتشان، از آن‌ها حمایت می‌کند (صنوبر و حیدریان، ۱۳۹۱: ۷۷).

قدرت نظارتی هیئت‌مدیره

بدون شک قدرت یکی از راه‌هایی است که مدیران از طریق آن می‌توانند در رفتار پیروان خود نفوذ کنند. در واقع، قدرت، ویژگی اساسی نقش یک مدیر بوده و زمینه اثربخشی او را در سازمان فراهم می‌سازد. مدیران در سازمان‌ها، واضعان خط‌مشی و صاحبان قدرت هستند و عملکرد سازمان‌ها با قدرت آن‌ها در ارتباط است. مدیران با بکارگیری منابع قدرت می‌توانند، زمینه رشد و تعالی یا زمینه انحراف و فساد سازمان را فراهم آورند و این امر به ماهیت وجودی و چگونگی استفاده از قدرت و منابع آن بستگی دارد (پورقاز و محمدی، ۱۳۹۰: ۱۱۵).

در صورتی که برخی از اعضای هیئت‌مدیره، به‌ویژه رئیس هیئت‌مدیره، خود در پست‌های مدیریت اجرایی در شرکت همچون مدیرعامل، ایفای وظیفه کنند، استقلال و قدرت نظارت آنان بر مدیران اجرایی کاهش یافته و نمی‌توانند وظیفه اصلی خود را به نحو مطلوب انجام دهند. بنابراین، جدایی سمت مدیرعامل از ریاست هیئت‌مدیره یکی از لازمه‌های سیستم کارآمد راهبری شرکتی بوده و موجب می‌شود که هیئت‌مدیره بتواند به‌طور مستقل و به‌خوبی عملکرد مدیران را مورد ارزیابی و نقد قرار داده و زمینه را برای بهبود سازوکارهای کنترلی و نظارتی در شرکت فراهم آورد (لاپورتا و همکاران^۱، ۱۹۹۹: ۴۷۶).

شرایط محیطی

امروزه تقریباً فعالیت همه سازمان‌ها و واحدهای تجاری در جهت تولید و ارائه کالا و خدمات متأثر از عوامل محیط خارجی است که سازمان در آن فعالیت می‌کند. همه سازمان‌ها و واحدهای تجاری برای کسب سود و تداوم فعالیت به‌ناچار با محیط فعالیت خود در ارتباط هستند که در نتیجه این

1. La Porta et al

ارتباط عملکرد و سودآوری آن‌ها تا حد زیادی متأثر از عوامل محیط خارجی بوده و سازمان‌ها نیز بر محیط فعالیت خود تأثیر می‌گذارند (رضوانی و سهام‌مقدم، ۱۳۸۹: ۹۳).

عدم اطمینان یکی از جنبه‌های محیط خارجی است. در شرایط عدم اطمینان محیطی، کمبود اطلاعات برای تصمیم‌گیری وجود دارد، این شرایط را می‌توان نوعی ناتوانی در پیش‌بینی نتایج احتمالی یک تصمیم تعریف کرد. بر این اساس، زمانی که مدیران اطلاعات مورد نیاز برای اتخاذ تصمیمات آتی در اختیار ندارند، محیط عملیاتی واحد تجاری را غیرقابل پیش‌بینی برآورد نموده و شرایط عدم اطمینان محیطی رخ می‌دهد. مدیران به شرایط عدم اطمینان واکنش نشان داده و رفتار گزارشگری مالی خود را در این شرایط تغییر می‌دهند (گوش و اولسن^۱، ۲۰۰۸: ۱۹۴).

آناگنوستوپولو و همکاران^۲ (۲۰۲۰) دریافتند بین محافظه‌کاری حسابداری و مسئولیت اجتماعی رابطه منفی وجود دارد و شرکت‌هایی که با فشار بیشتری از سرمایه‌گذاران بدهی روبرو هستند، به‌طور قابل توجهی فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی را انجام می‌دهند. گارسیا-سانچز (۲۰۲۰) در پژوهشی نشان داد که در محیط‌های پویا، مدیران تعهد کمتری نسبت به مسائل اجتماعی و زیست محیطی نشان داده، در نتیجه اثر تعدیل‌کننده نظارت هیئت‌مدیره بر ارتباط بین شرایط محیطی و مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها معنادار بوده است. رشید و همکاران^۳ (۲۰۲۰) دریافتند قدرت مدیر عامل با سطح افشای مسئولیت اجتماعی شرکت ارتباط منفی دارد و تأثیرات منفی قدرت مدیر عامل در سطح افشای مسئولیت اجتماعی شرکت با نفوذ سهامداران نهادی کاهش می‌یابد. زید و همکاران^۴ (۲۰۲۰) دریافتند در صورت بالا بودن استقلال هیئت‌مدیره، تأثیر سرمایه‌گذاران دولتی، نهادی و خارجی بر افشای مسئولیت اجتماعی شرکت قوی‌تر است. نگرانی‌های سرمایه‌گذاران در مورد هزینه‌های مسئولیت اجتماعی به‌طور عمده از مشکلات نمایندگی در بازارهای نوظهور ایجاد می‌شود که می‌تواند توسط مؤسسات قانونی در سطح کشور به جای ساز و کارهای حاکمیتی در سطح شرکت، به‌طور مؤثری کاهش داده شود.

1. Gosh & Olsen

2. Anagnostopoulou et al.

3. Rashid et al

4. Zaid et al

اسکو و کاردگر (۱۳۹۹) دریافتند که بین قدرت مدیرعامل و مسئولیت اجتماعی شرکت ارتباط معناداری وجود دارد. همچنین ساختار هیئت مدیره، ارتباط بین قدرت مدیرعامل و مسئولیت اجتماعی شرکت را تعدیل می کند. کریم زاده و همکاران (۱۳۹۸) دریافتند قدرت مدیرعامل بر مسئولیت پذیری اجتماعی شرکت تأثیر مثبت و معناداری دارد. همچنین، مسئولیت اجتماعی در تمام ابعاد بر ارزش شرکت تأثیر مثبت دارد. رهنمای رودپشتی و زندی (۱۳۹۸) در مطالعه خود نشان دادند، مسئولیت اجتماعی شرکت و مالکیت نهادی با نفوذ بالا با ارزش شرکت رابطه مثبت و معناداری دارد. برنردک و منصوره حیب آبادی (۱۳۹۸) در پژوهشی نشان دادند که کارایی هیئت مدیره رابطه معناداری با عملکرد مسئولیت اجتماعی دارد. به این معنا که هرچه قدر هیئت مدیره از کارایی بیشتری برخوردار باشد، شرکت ها نیز عملکرد بهتری از مسئولیت اجتماعی خواهند داشت. حیدری و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی دریافتند نسبت مدیران غیرموظف و اندازه هیئت مدیره بر کیفیت افشای اطلاعات اجتماعی تأثیر مثبتی دارد. واعظ و همکاران (۱۳۹۷) پژوهشی با عنوان تأثیر استقلال اعضای هیئت مدیره و تمرکز مالکیت بر ابعاد مسئولیت پذیری اجتماعی انجام داده و دریافتند رابطه مثبت و معناداری بین استقلال اعضای هیئت مدیره با بعد اخلاقی و تمرکز مالکیت با بعد قانونی مسئولیت پذیری اجتماعی وجود دارد.

فرضیه های پژوهش

در رابطه با محیط های بدون اطمینان، برخی از پژوهشگران استدلال می کنند که شرکت هایی که مشروعیت و پشتیبانی از اقدامات خود را از طرف ذینفعان مختلف دریافت می کنند، رفتار مسئولانه اجتماعی را روشی برای کاهش عدم اطمینان خود می دانند. علاوه بر این، بنگاه های اقتصادی تحت تأثیر نوسانات زیاد، با بی ثباتی بیشتری عمل کرده و اگر نتایج تصمیمات استراتژیک شرکت را در نظر نگیرند، اتخاذ استراتژی های فعالانه اجتماعی برای مدیران دشوارتر می گردد. به طوری که مدیران می توانند در مورد موضوعات اجتماعی و زیست محیطی سازش کمتری نشان داده و عملکرد مسئولیت اجتماعی شرکت در سطوح پایین، ممکن است از حالت دارای اطمینان به حالت منفعل تبدیل شود. طبق دیدگاه رویکرد تضاد منافع نمایندگی انتظار می رود که سطح بالاتری از قدرت در محیط بدون اطمینان، منجر به ایفای مسئولیت اجتماعی شرکت در سطح پایین تر و اختصاص منابع

بیشتر برای سایر فعالیت‌ها شود که سود کوتاه‌مدت یا مزایای شخصی بالاتری برای مدیران فراهم می‌نمایند (گارسیا-سانچز، ۲۰۲۰: ۱۲۱).

در همین راستا با تکیه بر نظریه وابستگی به منابع، دس و بیرد^۱ (۱۹۸۴) این استدلال را مطرح می‌کنند که چالش‌هایی از قبیل محیط کسب و کار، تأثیر مهمی بر تصمیمات استراتژیک شرکت‌ها دارند. پژوهش‌های گذشته نیز بر صحت این ادعا صحه گذاشته‌اند که ویژگی‌های محیط فعالیت شرکت‌های دارای عدم اطمینان با منابع فراوان (که مرتبط با میزان ابهام بازار، عدم اطمینان و بی‌ثباتی و فراوانی منابع صنعت است) می‌تواند، سطحی از آزادی عمل را ایجاد نماید که مدیران بر مبنای آن ممکن است، دست به تصمیم‌گیری‌های منطقی بزنند و منابع موجود را به پروژه‌های سودآور اختصاص دهند (گارسیا-سانچز^۲، ۲۰۲۰).

با توجه به نتایج متضاد ناشی از پژوهش‌های پیشین، انتظار می‌رود، مسئولیت‌اجتماعی شرکت و محیط‌های پراهمیت و پویا با هم ارتباط داشته باشند، اما جهت این ارتباط قابل پیش‌بینی نیست. بر این اساس، فرضیه اول پژوهش به شرح زیر است:

فرضیه اول: شرایط محیطی بر مسئولیت‌اجتماعی شرکت تأثیر معناداری دارد.

علاوه بر شرایط محیطی، عوامل داخلی مرتبط با هیئت‌مدیره که در رأس روند تصمیم‌گیری قرار دارند، نیز نقشی اساسی در توضیح مسئولیت‌اجتماعی یک سازمان و پاسخگویی آن در برابر عوامل مختلف دارند (میشلون و پاربونتتی، ۲۰۱۲: ۴۸۱). در رابطه با استراتژی‌های مسئولیت‌اجتماعی شرکت، مدیران مستقل دو عملکرد بسیار مهم را انجام می‌دهند: از یک سو، کنترل (مطابق با تئوری نمایندگی) و از سوی دیگر، مشاوره. همانطور که تئوری منابع فرض می‌کند و بر اساس نظریه ذینفعان نیز عنوان شده است، نظارت هیئت‌مدیره، یک مکمل ارزشمند برای کنترل سهامداران ارائه می‌کند. علاوه بر این، با توجه به مسأله دوگانگی نقش مدیر عامل، طبق تئوری نمایندگی، داشتن قدرت بیشتر مدیران در شرایطی که دوگانگی نقش مدیرعامل وجود داشته باشد (مدیرعامل و رئیس هیئت‌مدیره و یا نائب رئیس هیئت‌مدیره یکسان باشد) می‌تواند، دستور کار هیئت‌مدیره را با تعیین

1 Dess and Beard

2 García-Sánchez

موضوعات مورد بررسی تعیین کند (گارسیا - سانچز، ۲۰۲۰: ۱۱۹). در این راستا، برخی شواهد نشان می‌دهد که وقتی مدیرعامل قدرت بیشتری داشته و با اعضای هیئت‌مدیره ارتباط نزدیکی دارد (وقتی دارای روابط اجتماعی قوی هستند) اعضای هیئت‌مدیره کنترل کمتری بر تصمیمات مدیریتی اعمال خواهند نمود، زیرا آن‌ها موظف به حمایت از تصمیمات مدیرعامل هستند (چانگ و همکاران^۱، ۲۰۱۵: ۷).

بنابراین، نقش نظارتی هیئت‌مدیره باعث افزایش جهت‌گیری بلندمدت سهامداران می‌شود. مطالعات قبلی، استقلال هیئت‌مدیره و دوگانگی مدیرعامل را به‌طور مستقل بررسی کرده‌اند، اما به‌طور دقیق‌تر، در این پژوهش فرض شده است که هیئت‌مدیره‌ای که به‌طور مشترک با حضور بیشتر مدیران مستقل و نبود دوگانگی نقش مدیرعامل مشخص می‌شود، با ارتقاء عملکرد مسئولیت‌اجتماعی شرکت، به در نظر گرفتن دیدگاه‌های ذینفعان کمک می‌کند. بر این اساس، فرضیه دوم به شرح زیر است:

فرضیه دوم: قدرت نظارت هیئت‌مدیره بر مسئولیت‌اجتماعی تأثیر مثبت و معناداری دارد.

در محیط‌های پویا، مدیران می‌توانند، نسبت به مسئولیت‌اجتماعی شرکت تعهد کمتری نشان دهند و منابع بیشتری را به سایر سرمایه‌گذاری‌ها اختصاص دهند تا منافع خصوصی را به دست آورند (گارسیا-سانچز، ۲۰۲۰). یک روش، جهت به حداقل رساندن کنترل انضباطی هیئت‌مدیره (به‌ویژه با توجه به جهت‌گیری قوی آن‌ها نسبت به انتظارات ذینفعان) این است که تیم مدیریتی، منابع مالی سرمایه‌گذاری شده در پروژه‌های مسئولیت‌اجتماعی را افزایش دهد تا کنترل شرکت را حفظ کند (چیونگ^۲، ۲۰۱۶: ۴۱۶). بنابراین، مدیران با درگیر شدن در پروژه‌های مورد انتظار ذینفعان و فعالان محیط‌زیست، امکان نظارت بر کنترل داخلی را فراهم می‌کنند.

به‌طورکلی می‌توان گفت که در محیط‌های پویا، مدیران سعی می‌کنند، نظارت و کنترل هیئت‌مدیره را از طریق دریافت امتیازات اجتماعی و زیست‌محیطی برآورده کرده و نگرانی‌های ذینفعان را کاهش دهند. همچنین، مدیران مستقل، در شرایطی که مدیرعامل نقش دوگانه ندارد، تعهد

1. Chang et al.

2. Cheung

بیشتری در رفع تقاضای ذینفعان دارند. بنابراین، مدیران می‌توانند، از خود در برابر سازوکار کنترل داخلی قوی‌تر محافظت کنند و به فشارهای بیشتر هیئت‌مدیره برای توسعه مسئولیت‌اجتماعی پاسخ دهند. قدرت بیشتر نظارتی هیئت‌مدیره، کنترل تصمیمات مدیریتی را با اعمال نظارت بیشتر امکان پذیر می‌سازد و می‌تواند بر عملکرد مسئولیت‌اجتماعی شرکت نیز تأثیر بگذارد و تأثیر منفی پیش بینی شده پویایی محیط بر مسئولیت‌اجتماعی شرکت را تعدیل کند (گارسیا - سانچز، ۲۰۲۰).

بنابراین، با توجه به تأثیر هیئت‌مدیره بر مسئولیت‌اجتماعی (رشید و همکاران (۲۰۲۰)، زید و همکاران (۲۰۲۰)، اسکو و کاردگر (۱۳۹۹)، کریم زاده و همکاران (۱۳۹۸) و برندک و منصوره حبیب آبادی (۱۳۹۸) و ...) انتظار می‌رود که تأثیر قدرت نظارت هیئت‌مدیره بر عملکرد مسئولیت‌اجتماعی شرکت در محیط‌های بزرگ و پویا افزایش یابد و قدرت هیئت‌مدیره، تأثیر شرایط محیطی بر مسئولیت‌اجتماعی شرکت را تعدیل کند (گارسیا سانچز، ۲۰۲۰). بر این اساس، فرضیه سوم به شرح زیر مطرح می‌گردد:

فرضیه سوم: قدرت نظارت هیئت‌مدیره، بر رابطه بین شرایط محیطی و مسئولیت‌اجتماعی شرکت تأثیر معناداری دارد.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر به روش پس‌رویدادی و از نوع توصیفی-همبستگی و بر اساس هدف از نوع کاربردی می‌باشد. اطلاعات ادبیات پژوهش و پیشینه بر اساس روش کتابخانه‌ای گردآوری گردیده است و داده‌های موردنیاز از گزارش‌ها و صورت‌های مالی موجود در سایت کدال، آرشو بورس اوراق بهادار تهران و بانک‌های اطلاعاتی مانند ره‌آورد نوین جمع‌آوری شده است. تجزیه و تحلیل نهایی براساس نرم افزار Stata و با استفاده از رگرسیون داده‌های ترکیبی صورت گرفته است.

جامعه و نمونه آماری

جامعه آماری این پژوهش، شامل کلیه شرکت‌های بورس اوراق بهادار تهران در دوره زمانی ۱۳۹۳ تا ۱۳۹۹ بوده است. در انتخاب نمونه آماری، به روش حذف سیستماتیک معیارهای زیر لحاظ شده‌اند: سال مالی شرکت منتهی به تاریخ پایان اسفند هر سال است، شرکت‌های تحت بررسی جزء

شرکت‌های سرمایه‌گذاری، هلدینگ، واسطه‌گری مالی و بیمه نیستند، با توجه به موضوع مسئولیت‌اجتماعی، داده‌ها و اطلاعات شرکت‌ها در دسترس و قابل استفاده باشند. با توجه به محدودیت‌های ارائه شده در مجموع ۱۳۰ شرکت به‌عنوان نمونه آماری پژوهش انتخاب شده‌اند.

جدول ۱. جدول غربالگری نمونه

تعداد شرکت‌ها	محدودیت
۴۲۳	جامعه آماری
(۳۱)	سال مالی شرکت منتهی به تاریخ پایان اسفندماه هر سال باشد.
(۴۵)	شرکت طی دوره موردبررسی تغییر سال مالی نداده باشند.
(۸۱)	شرکت‌هایی که در تمام سال‌های پژوهش جزء شرکت‌های بورسی باشند.
(۸۹)	شرکت‌های تحت بررسی جزء شرکت‌های سرمایه‌گذاری، هلدینگ، واسطه‌گری مالی و بیمه نباشند.
(۴۷)	اطلاعات و داده‌های آن‌ها در دسترس و قابل استفاده باشد.
۱۳۰	نمونه نهایی

به‌منظور اطمینان از نتایج و ساختگی نبودن روابط موجود در رگرسیون و معنی‌دار بودن متغیرها، به انجام آزمون مانایی و محاسبه ریشه واحد متغیرهای موجود در پژوهش اقدام گردید. نتایج نشان می‌دهد تمامی داده‌ها در سطح معناداری ۹۵ درصد پایا هستند. قبل از بررسی ضرایب به تأمین فروض کلاسیک پرداخته شد. یکی از فروض کلاسیک، آزمون ناهمسانی واریانس می‌باشد. در این پژوهش برای بررسی این موضوع از آزمون والد تعدیل شده استفاده شده است. همچنین، با توجه به تأثیر مهم ناهمسانی واریانس بر برآورد انحراف معیار ضرایب و همچنین مسأله استنباط آماری، لازم است قبل از پرداختن به هرگونه تخمین، وجود یا عدم وجود ناهمسانی واریانس بررسی شود. نتایج احتمال آماره آزمون والد تعدیل شده دلالت بر وجود ناهمسانی واریانس بین جملات اخلال دارد. همچنین، نتایج آماره آزمون وولدریج به دلیل سطح معنی‌داری کمتر از ۵ درصد، حاکی از وجود خودهمبستگی سریالی در مدل‌های اول و دوم می‌باشد. بنابراین، با توجه به نتایج به‌دست آمده جهت رفع خودهمبستگی سریالی و رفع ناهمسانی در برآورد نهایی مدل‌ها از روش حداقل مربعات تعمیم‌یافته استفاده شد. در این پژوهش برای تعیین هم‌خطی بین متغیرهای مستقل پژوهش از عامل

تورم واریانس استفاده شد. نتایج هم‌خطی نشان داد که در مدل اول بیشترین عامل تورم واریانس، ۱۳/۲۴ است. بنابراین، مقدار عامل تورم واریانس بیانگر مشکل هم‌خطی بین متغیرهای توضیحی پژوهش می‌باشد. بنابراین، اقدام به رفع هم‌خطی شد که نتایج بعد از رفع هم‌خطی بیانگر عدم وجود هم‌خطی بود و مدل نهایی رگرسیون نیز بعد از رفع مشکل هم‌خطی آزمون شد. در مدل دوم نیز مشکل هم‌خطی وجود نداشت. یکی دیگر از فروض کلاسیک آزمون نرمال بودن جملات باقیمانده مدل‌های پژوهش است که برای بررسی این موضوع از آزمون آماره شاپیرو-ویلک استفاده شده است. نتایج آزمون بیانگر این موضوع است که احتمال آماره شاپیرو-ویلک در دو مدل بیشتر از ۰/۰۵ است که حاکی از نرمال بودن جملات باقیمانده مدل می‌باشد. مقادیر یک متغیر را داده‌های سری زمانی، در نقاط متوالی در زمان، اندازه‌گیری می‌کند. این توالی سالانه، فصلی، ماهانه، هفتگی یا حتی به صورت پیوسته می‌تواند باشد. مقادیر یک متغیر را داده‌های مقطعی، در زمان معین و روی واحدهای متعدد اندازه‌گیری می‌کند. جهت تخمین مدل از داده‌های ترکیبی (استفاده همزمان از داده‌های مقطعی و سری زمانی) استفاده شده است. داده‌های ترکیبی اصولاً تحلیل‌های تجربی را به شکلی جامع‌تر می‌سازند

الگوها و متغیرهای پژوهش

از آنجا که قدرت نظارت هیئت‌مدیره از طریق دو متغیر یعنی استقلال هیئت‌مدیره و دوگانگی نقش مدیرعامل محاسبه می‌شود، مدل‌های آزمون فرضیه‌های پژوهش برای هر متغیر قدرت نظارت هیئت‌مدیره و بر اساس مطالعات گارسیا سانچز (۲۰۲۰)، به شرح زیر است.

الگوی (۱) متغیر استقلال هیئت‌مدیره به‌عنوان قدرت نظارت هیئت‌مدیره آمده است.

$$\begin{aligned}
 CSR_{it} = & \beta_0 + \beta_1 EC_{it} + \beta_2 BMP1_{it} + \beta_3 EC_{it} \times BMP1_{it} \\
 & + \beta_4 SIZE_{it} + \beta_5 LEV_{it} + \beta_6 FA_{it} + \beta_7 IA_{it} \\
 & + \beta_8 CF_{it} + \beta_9 ROA_{it} + \beta_{10} ROE_{it} \\
 & + \sum \beta_j Industry \& Year + \varepsilon_{it}
 \end{aligned}
 \quad (1)$$

الگوی (۲) متغیر دوگانگی نقش مدیرعامل به‌عنوان قدرت نظارت هیئت‌مدیره آمده است.

$$\begin{aligned}
 CSR_{it} = & \beta_0 + \beta_1 EC_{it} + \beta_2 BMP2_{it} + \beta_3 EC_{it} \times BMP2_{it} & (2) \\
 & + \beta_4 SIZE_{it} + \beta_5 LEV_{it} + \beta_6 FA_{it} + \beta_7 IA_{it} \\
 & + \beta_8 CF_{it} + \beta_9 ROA_{it} + \beta_{10} ROE_{it} \\
 & + \sum \beta_j Industry \& Year + \varepsilon_{it}
 \end{aligned}$$

متغیر وابسته

مسئولیت پذیری اجتماعی (CSR): از نظر شرکت‌ها، مسئولیت پذیری اجتماعی نوعی استراتژی تجاری است که باعث می‌شود در فضای به شدت رقابتی، بر اعتبارشان افزوده شود و سهامشان در بازار ارزشمندتر گردد. مسئولیت اجتماعی مجموعه وظایف و تعهداتی است که سازمان بایستی در جهت حفظ و مراقبت و کمک به جامعه‌ای که در آن فعالیت می‌کند، انجام دهد (ون ماری و بیچیک^۱، ۲۰۰۳).

در این پژوهش طبق مطالعات آناگنوستوپولو و همکاران (۲۰۲۰) و پورعلی و حجامی (۱۳۹۲) برای محاسبه مسئولیت پذیری اجتماعی از رتبه‌بندی ارائه شده توسط کیندر، لیدنبرگ و دومینی (KLD^۲) استفاده شد که بصورت زیر قابل محاسبه است.

جدول ۲. نحوه اندازه‌گیری چهار بعد مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها

رابطه	CSR = EMPD + COMD + PROD + ENVD
روابط کارکنان (EMPD):	شامل شش معیار: ۱. سلامت محیط کارکنان و ایمنی ۲. آموزش کارکنان ۳. مزایای کارکنان ۴. مشخصات کارکنان ۵. مالکیت سهام ۶. بهداشت کارکنان.
مشارکت اجتماعی یا جامعه (COMD)	شامل شش معیار: ۱. برنامه اهدا وجه نقد ۲. برنامه خیریه ۳. برنامه بورس تحصیلی ۴. حامیان مالی برای فعالیت ورزشی ۵. حامیان غرور ملی ۶. پروژه‌های عمومی.
تولید یا محصول (PROD)	شامل چهار معیار: ۱. ایمنی محصول ۲. کیفیت محصول ۳. توسعه محصول ۴. خدمات پس از فروش
محیط زیست (ENVD)	شامل چهار معیار: ۱. کنترل آلودگی هوا ۲. برنامه پیشگیری و جبران خسارت ۳. حفاظت و استفاده از محصولات ناشی از بازیافت ۴. جایزه در زمینه محیط زیست

1 Van Marrewijk

2. Kinder, Lydenberg, and Domini (KLD)

به منظور بررسی ابعاد مختلف مسئولیت‌پذیری اجتماعی از کلیدواژه‌های ذیل جهت بررسی محتوای گزارش فعالیت هیئت‌مدیره به مجمع و استخراج شاخص مسئولیت‌پذیری اجتماعی استفاده شد.

جدول ۳. ابعاد و شاخصهای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها

بعد	معیار	شاخص
روابط کارکنان (EMPD):	سلامت محیط کارکنان و ایمنی	<ul style="list-style-type: none"> سلامت و ایمنی شغلی پرسنل ریسک سلامت کنترل محیط کار ایمنی دستگاه‌ها واحد ایمنی و بهداشت ارائه خدمات اورژانسی و مددکاری به کلیه مصدومین و حادثه دیدگان
	آموزش کارکنان	<ul style="list-style-type: none"> کلاس آموزشی دوره آموزشی آموزش ضمن خدمت و ...
	مزایای کارکنان	<ul style="list-style-type: none"> پرداخت پاداش و مزایا (جهت ایجاد انگیزه و افزایش راندمان کاری ...) سایر مزایا
	مشخصات کارکنان	<ul style="list-style-type: none"> ویژگی‌های خاص کارکنان مانند شرایط تحصیلی، سن و ... که برای شرکت مزیت رقابتی ایجاد کرده باشد
	مالکیت سهام	<ul style="list-style-type: none"> افشای وجود مالکیت سهام توسط مدیرعامل و اعضای هیئت‌مدیره افشای هرگونه طرح پاداش مبتنی بر سهام
	بهداشت کارکنان	<ul style="list-style-type: none"> انجام معاینات سلامت شغلی کارکنان تازه استخدام شده انجام معاینات بازگشت به کار کارکنان مبتلا به بیماری کرونا انجام تناسب شغلی کلیه کارکنان با مشاغل شرکت بررسی مرخصی‌های پزشکی کارکنان شرکت سیستم استعلاجی کارکنان سیستم معاینات دوره‌ای نظام جامع سلامت خدمات بیمه درمانی پایه و تکمیلی به کلیه کارکنان و خانواده آنان کمیته بحران کرونا ایجاد شرایط دورکاری

بعد	معیار	شاخص
		<ul style="list-style-type: none"> • شیوه‌نامه‌های بهداشتی پیشگیری از کوید • اجرای شیوه‌نامه‌ها و پروتکل‌های بهداشتی و نظارت بر حسن انجام آنها.
مشارکت اجتماعی جامعه (COMD)	برنامه اهدا وجه نقد	<ul style="list-style-type: none"> • پرداخت مبالغ نقدی جهت شرکت در امور خیریه (برای امور خیریه از کلیدواژه‌های مختلفی چون ایتم، مدرسه‌سازی و... استفاده شده است)
	برنامه خیریه	<ul style="list-style-type: none"> • اجرای مسئولیت‌های اجتماعی، کمک‌های بلاعوض به موسسات مذهبی، فرهنگی، دانشگاه‌ها، موسسات آموزشی و ورزشی
	برنامه بورس تحصیلی	<ul style="list-style-type: none"> • همکاری با هنرستان‌ها، دانشگاه‌ها و ادارات آموزش و پرورش برای شناسایی دانش‌آموزان و دانشجویان مستعد و ارائه بورس تحصیلی به آنها • پذیرش هنرجو و دانشجویی برای طی دوره‌های کارآموزی و کارورزی و آشنایی عملی آنان با محیط کسب و کار و مشاغل
	حامیان مالی برای فعالیت ورزشی	<ul style="list-style-type: none"> • حمایت مالی از فعالیت‌های ورزشی
	حامیان غرور ملی	<ul style="list-style-type: none"> • حمایت از مخترعین و مکتشفین
	پروژه‌های عمومی	<ul style="list-style-type: none"> • احداث پارک و مکان بازی و ... • کمک به ستاد دپه و زندانیان • کمک به ساخت مکان‌های فرهنگی • کمک به ساخت مسکن اقشار کم‌درآمد • کمک به افراد آسیب‌دیده از سیل و زلزله و ...
	ایمنی محصول	<ul style="list-style-type: none"> • مطالعه و آزمایش محصولات از بُعد میزان سموم، آفات نباتی، عدم استفاده از مواد آتش‌زا و خطرزا و سمی در فرایند تولید و ... • آزمایش ایمنی محصول توسط واحد کیفی
	کیفیت محصول	<ul style="list-style-type: none"> • مطالعه و آزمایش محصولات از بُعد کارایی، قابلیت اعتماد، طول عمر، قابلیت تعمیر، زیبایی و ظرافت، امکانات اضافه و مطابقت با استانداردها • وجود واحد کنترل کیفیت محصولات و بررسی محصولات از لحاظ کیفی قبل از ورود به بازار • خریداری و یا طرح توسعه تکنولوژی روز جهت تولید محصولات با کیفیت تر
	توسعه محصول	<ul style="list-style-type: none"> • بهره‌برداری از طرح‌های جدید • طرح توسعه جدید
	خدمات پس از فروش	<ul style="list-style-type: none"> • ارائه خدمات پس از فروش • پایش شاخص‌های منظر مشتری و میزان رضایتمندی مشتریان

شاخص	معیار	بعد
<ul style="list-style-type: none"> دریافت جوایزی در حوزه مشتری مداری مانند ۹۹ تندیس حمایت از حقوق مصرف‌کننده از سازمان حمایت از مصرف‌کنندگان و ... 		
<ul style="list-style-type: none"> اقدامات مختلف جهت پیشگیری از آلودگی هوا و انتقال محل فعلی کارخانه خارج از محدوده شهر به دلیل رعایت الزامات زیست‌محیطی در مناطق شهری کنترل انتشار غبار تعریف پروژه‌های تحقیقاتی و اجرایی در راستای کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای و جلوگیری از گرمایش جهانی 	کنترل آلودگی هوا	محیط‌زیست (ENVD)
<ul style="list-style-type: none"> کاهش ضایعات تولید ذخیره پساب کاهش مصرف و همچنین کاهش برداشت از رودخانه سیستم تصفیه پساب ر مدیریت پسماندها کاهش و بهینه‌سازی مصارف انرژی استفاده از روش‌ها و تجهیزات تولید انرژی با آلودگی کمتر 	برنامه پیشگیری و جبران خسارت	
<ul style="list-style-type: none"> بازیافت محصولات جمع‌آوری و ارسال مواد غیر قابل بازیافت به شرکت امحاکننده بازیافت و استفاده مجدد، دفن بهداشتی، امحا و بی‌خطر سازی پسماندها و پساب‌ها 	حفاظت و استفاده از محصولات ناشی از بازیافت	
<ul style="list-style-type: none"> جوایز زیست‌محیطی مانند واحد صنعتی برگزیده سبز کشور استقرار و دریافت گواهی ISO ۱۴۰۰۰ و OHSAS ۱۸۰۰۰ و سایر جوایز مرتبط با محیط‌زیست ... 	جایزه در زمینه محیط‌زیست	

این اطلاعات، از متن گزارشات فعالیت هیئت‌مدیره و یادداشت‌های توضیحی صورت‌های مالی استخراج می‌گردد. برای کمی‌سازی این معیارها به صورت زیر عمل می‌کنیم: اگر موارد بصورت کمی و جزئیات آن بصورت اعداد، شرح مفصلی از فعالیت و در صورت امکان تصاویر، نمودارها و جداول باشد، نمره افشا ۳ می‌باشد، اگر اطلاعات بصورت غیر کمی و توضیحات به صورت شرح بند باشد، نمره افشا ۲ می‌باشد، اگر موارد افشاء به صورت کیفی و توضیحات به صورت جمله یا پاراگراف باشد، نمره افشا ۱ می‌باشد. اگر موردی افشاء نشود، نمره افشا صفر می‌باشد. در پایان، مجموع امتیازهای داده شده به چهار بعد، تقسیم بر ۶۰

(۲۰) معیار جهت سنجش چهار بُعد مسئولیت اجتماعی وجود دارد که حداکثر امتیاز نمره افشا هر بُعد ۳ و بنابراین، حداکثر امتیاز قابل کسب در مجموع ۶۰ است) می شود.

متغیر مستقل

عدم ثبات شرایط محیطی (EC): وقتی گفته می شود، اطمینان داریم به این معناست که شرایط برای یک حادثه معین کاملاً قابل پیش بینی است. به طور کلی حالت ذهنی که واژه عدم اطمینان ایجاد می کند، نتیجه عدم دانش کافی شخص در مورد حوادث آینده است که بر میزان اطمینان تصمیم گیرنده از آینده اثر خواهد گذاشت (افتخاری، ۱۳۹۴). فعالیت همه سازمان ها و واحدهای تجاری در جهت تولید و ارائه کالا و خدمات متأثر از عوامل محیط خارجی است که سازمان در آن فعالیت می کند. کالای خود را در آن به فروش می رساند و عوامل مورد نیاز برای تولید کالا و خدمات خود را از آن تأمین می نماید. بنابراین، به منظور اندازه گیری عدم ثبات شرایط محیطی از ضریب تغییرات فروش استفاده می شود، زیرا هرچه نوسان فروش بیشتر باشد، محیط فعالیت شرکت با عدم اطمینان بیشتری همراه است (برگ و لاولس^۱، ۱۹۸۸). روش محاسبه این متغیر به شرح الگوی (۳) می باشد.

$$EC = \frac{\sigma \text{Sales}_i}{\mu \text{Sales}_i} \quad \text{الگوی (۳)}$$

که در آن: EC : بیانگر ضریب تغییرات فروش است و شاخص متغیر عدم اطمینان محیطی.
 σSale : بیانگر انحراف معیار فروش های شرکت طی یک دوره شش ساله (از سال $t-5$ تا t) و
 μSales : بیانگر میانگین فروش های شرکت طی یک دوره شش ساله (از سال $t-5$ تا t).

متغیر تعدیلگر

هیئت مدیره مهمترین عامل در کنترل و نظارت بر مدیریت شرکت و محافظت از منابع سهامداران قلمداد می شود (فاما و جنسن^۲، ۱۹۸۳). نتایج مطالعات و بررسی های انجام شده نشان می دهد که هیئت مدیره در ارتقای عملکرد و ارزش شرکت نقش با اهمیتی ایفا می کند. نکته کلیدی در ترکیب اثربخش هیات مدیره، حصول اطمینان از این امر است که افرادی صندلی های تصدی عضویت در هیات مدیره را تصاحب کنند که از مهارت، تجربه و دانش کافی به منظور تحلیل مسائل سازمان و چاره جویی برای پاسخگویی آنها برخوردار باشند. ترکیب

1. Bergh & Lawless
 2 Fama & Jensen

هیئت‌مدیره از سه شاخص هیئت‌مدیره غیرموظف و نسبت تغییرات هیئت‌مدیره و نقش دوگانه مدیرعامل تشکیل می‌شود (فاما و جنسن، ۱۹۸۳).

قدرت نظارت هیئت‌مدیره (BMP): در این پژوهش قدرت نظارت هیئت‌مدیره از طریق دو متغیر یعنی استقلال هیئت‌مدیره و دوگانگی نقش مدیرعامل به شرح زیر محاسبه می‌شود.

استقلال هیئت‌مدیره: استقلال هیئت‌مدیره از طریق نسبت اعضای غیرموظف به کل اعضای هیئت‌مدیره اندازه‌گیری می‌شود.

دوگانگی مدیرعامل: زمانی که مدیرعامل همزمان به‌عنوان رئیس یا نایب رئیس هیئت‌مدیره در شرکت به فعالیت پردازد، نشان از نفوذ بیشتر وی در شرکت دارد. بنابراین در صورت دوگانگی نقش مدیرعامل عدد یک و در غیر اینصورت برابر با صفر می‌باشد.

متغیرهای کنترلی: متغیرهای کنترلی پژوهش در جدول (۴) با پیروی از پژوهش گارسیا سانچز (۲۰۲۰) ارائه شده است.

جدول ۴. متغیرهای کنترلی پژوهش (گارسیا سانچز، ۲۰۲۰: ۱۱۹).

متغیرهای کنترلی	علامت اختصاری	تعریف و چگونگی محاسبه
اندازه شرکت	SIZE	لگاریتم جمع دارایی‌های پایان دوره شرکت است.
اهرم مالی	LEV	بیان‌کننده سطح اهرم مالی است که بر اساس رابطه ذیل محاسبه شده است (نیکومرام و همکاران، ۱۳۹۳): $LEV = \frac{\text{کل بدهی‌ها}}{\text{کل دارایی‌ها}}$ دارایی‌ها و بدهی‌ها در پایان دوره مورد استفاده قرار گرفته‌اند.
دارایی‌های ثابت	FA	از طریق اندازه‌گیری نسبت خالص دارایی‌های ثابت در پایان دوره به کل دارایی‌های پایان دوره در سال مالی t محاسبه می‌شود.
دارایی‌های نامشهود	IA	از طریق اندازه‌گیری نسبت دارایی نامشهود پایان دوره به کل دارایی‌های پایان دوره در سال مالی t محاسبه می‌شود.
جریان نقدی	CF	از طریق اندازه‌گیری نسبت جریان وجه نقد عملیاتی به سود خالص در سال مالی t تعریف می‌شود.

متغیرهای کنترلی	علامت اختصاری	تعریف و چگونگی محاسبه
بازده دارایی‌ها	ROA	نرخ بازده دارایی‌ها از رابطه ذیل محاسبه می‌گردد (نیکومرام و همکاران، ۱۳۹۳): $ROA = \frac{\text{سود خالص}}{\text{کل دارایی‌ها}}$ سود خالص در سال □ و کل دارایی‌ها در پایان سال اندازه‌گیری شده‌اند.
بازده حقوق صاحبان سهام	ROE	بازده حقوق صاحبان سهام از رابطه ذیل محاسبه می‌گردد: $ROE = \frac{\text{سود خالص}}{\text{ارزش بازار حقوق صاحبان سهام}}$ سود خالص در سال □ و ارزش بازار حقوق صاحبان سهام در پایان سال اندازه‌گیری شده‌اند.
سال و صنعت	Industry & Year	متغیرهای دوارزشی برای کنترل اثرات صنایع مختلف و سال‌های مختلف است.

یافته‌های پژوهش

آمار توصیفی متغیرها

جدول (۵)، آمار توصیفی متغیرهای کمی را نشان می‌دهد.

جدول ۵. آمار توصیفی متغیرهای پژوهش (تعداد مشاهدات: ۹۱۰)

متغیر	نماد متغیر	میانگین	میان	انحراف معیار	حداکثر	حداقل
مسئولیت‌پذیری اجتماعی	CSR	۰/۲۳۲	۰/۲۲۳	۰/۱۱۶	۰/۴۳	۰/۰۵
شرایط محیطی	EC	۰/۴۰۳	۰/۳۶۷	۰/۱۸۹	۰/۸۱۷	۰/۱۵۶
استقلال هیئت‌مدیره	bmp1	۰/۶۶۵	۰/۶	۰/۱۸۹	۱	۰
اندازه شرکت	SIZE	۱۴/۶۲	۱۴/۵۲	۱/۲۴	۱۷/۲۷	۱۲/۴۵
اهرم مالی	LEV	۰/۵۵۱	۰/۵۵۶	۰/۱۹۵	۰/۸۷۶	۰/۱۹۴
دارایی‌های ثابت	FA	۰/۲۴۶	۰/۲۰۸	۰/۱۶۵	۰/۵۹۸	۰/۰۳۶
بازده دارایی‌ها	ROA	۰/۱۳۲	۰/۱۰۰	۰/۱۳۲	۰/۴۲۶	-۰/۰۵۳
دارایی‌های نامشهود	IA	۰/۰۰۴	۰/۰۰۱	۰/۰۰۴	۰/۰۱۷	۰/۰۰۰
جریان نقدی	CF	۱/۶۰۴	۰/۷۸۵	۳/۴۰۲	۱۳/۲۳	-۲/۶۵
بازده حقوق صاحبان سهام	ROE	۰/۰۷۹	۰/۰۶۷	۰/۰۸۶	۰/۲۵۱	-۰/۰۸۷

در جدول (۵)، میانگین مسئولیت‌اجتماعی که بر اساس چهار شاخص روابط کارکنان، مشارکت اجتماعی، تولید یا محصول و محیط‌زیست محاسبه شده است برابر با ۰/۲۳۲ است. در واقع شرکت‌ها

به‌طور متوسط تنها ۲۳ درصد در فعالیتهای مسئولیت‌اجتماعی مشارکت می‌کنند که فاصله زیادی از ۱۰۰ درصد دارد. میانه متغیر نیز ۰/۲۳ است و نشان می‌دهد که نیمی از شرکت‌ها بیش از ۲۳ درصد، فعالیتهای مسئولیت‌اجتماعی انجام می‌دهند و نیمی دیگر کمتر از این میزان، اقدام به فعالیتهای مسئولیت‌اجتماعی می‌کنند. بیشترین و کمترین میزان مسئولیت‌اجتماعی ۴۳ درصد و ۵ درصد است. شرایط محیطی دارای میانگین ۰/۴۰۳ بوده است. میانگین استقلال هیئت‌مدیره که از نسبت اعضای غیرموظف به کل اعضای هیئت‌مدیره محاسبه شده است، برابر با ۰/۶۶۵ است. در واقع ۶۶ درصد از اعضای هیئت‌مدیره مستقل هستند. براساس آمار توصیفی بیشترین میانگین مربوط به متغیر اندازه شرکت ۱۴/۶۲ و کمترین میانگین مربوط به دارایی‌های نامشهود ۰/۰۰۴ است، انحراف معیار بیانگر پراکندگی متغیرهاست. متغیر دارایی‌های نامشهود ۰/۰۰۴ کمترین انحراف معیار را داشته و نسبت به سایر داده‌ها متمرکزتر بوده است. متغیر جریان‌های نقدی ۳/۴۰۲ بیشترین مقدار را داشته است و نسبت به سایر متغیرها پراکندگی بیشتری داشته است.

نتایج آزمون الگوی اول

به منظور انتخاب بین روش داده‌های تابلویی و تلفیقی در برآورد مدل، از آزمون اف-لیمر استفاده شده است. نتایج آزمون اف-لیمر که در جدول (۶) ارائه شده است، نشان می‌دهد که احتمال اماره آزمون کمتر از ۵ درصد می‌باشد و برای تخمین مدل باید از روش ترکیبی استفاده شود. نتایج آزمون هاسمن در جدول (۶)، برای هر دو مدل نشان می‌دهد که برای تخمین نهایی مدل باید از اثرات ثابت استفاده شود. به این منظور مدل با استفاده از روش اثرات ثابت تخمین زده شد.

جدول ۶. نتایج آزمون اف-لیمر و آزمون هاسمن

نتیجه	معناداری	اماره	آزمون	
تأیید مدل ترکیبی (پانل) در برابر مدل تلفیقی	۰/۰۰۰	۳۸/۸۷	آزمون اف-لیمر (چاو)	مدل ۱ تعدیلگر استقلال هیئت‌مدیره
تأیید اثرات ثابت در مقابل اثرات تصادفی	۰/۰۰۰	۴۳/۸۱	آزمون هاسمن	
تأیید مدل ترکیبی (پانل) در برابر مدل تلفیقی	۰/۰۰۰	۳۸/۶۲	آزمون اف-لیمر (چاو)	مدل ۲ تعدیلگر دوگانگی مدیرعامل
تأیید اثرات ثابت در مقابل اثرات تصادفی	۰/۰۰۰	۳۷۶/۴۱	آزمون هاسمن	

نتایج برآورد فرضیه‌های پژوهش با استفاده از الگوی اول در جدول (۷) ارائه شده است. در این فرضیه‌ها، استقلال هیئت‌مدیره به‌عنوان قدرت نظارت هیئت‌مدیره مطرح شده است.

جدول ۷. آزمون الگوی اول

نام متغیر	نماد متغیرها	ضریب (β)	آماره (t)	معناداری (Prob)
عرض از مبدا	C	۰/۲۵۵	۶/۶۴	۰/۰۰۰
شرایط محیطی	EC	-۰/۰۴۴	-۲/۲۵	۰/۰۲۴
استقلال هیئت‌مدیره	Bmp1	-۰/۰۴۶	-۳/۵۰	۰/۰۰۰
شرایط محیطی * استقلال هیئت‌مدیره	bmp1*EC	۰/۱۲۰	۳/۹۷	۰/۰۰۰
اندازه شرکت	SIZE	۰/۲۴۷	۱۷/۲۶	۰/۰۰۰
اهرم مالی	LEV	۰/۰۰۱	۰/۵۷	۰/۵۶۷
دارایی‌های ثابت	FA	-۰/۰۱۸	-۱/۰۰	۰/۳۱۹
دارایی‌های نامشهود	IA	-۰/۰۱۳	-۰/۶۳	۰/۵۲۷
جریان نقدی	CF	-۰/۲۱۴	-۰/۴۱	۰/۶۸۴
بازده دارایی‌ها	ROA	۰/۰۲۷	-۰/۷۲	۰/۴۶۹
بازده حقوق صاحبان سهام	ROE	-۰/۰۴۲	-۰/۹۱	۰/۳۶۰
اثرات ثابت سال	YEAR		کنترل شد	
اثرات صنعت	IND		کنترل شد	
سایر اطلاعات	آماره F		معناداری (Prob)	
	۸۲/۶۹		۰/۰۰۰	

بر اساس نتایج آماره اف برابر با ۸۲/۶۹ است و احتمال آماره اف برابر با صفر است که نشان‌دهنده معناداری کلی مدل پژوهش است. بنابراین، می‌توان در رابطه با معناداری تک تک متغیرها اظهار نظر کرد. در همین راستا ضریب شرایط محیطی ۰/۰۴۴- است. این ضریب بر اساس آماره تی در سطح احتمال ۹۵ درصد معنادار است. بنابراین، می‌توان گفت که بی‌ثباتی در شرایط محیطی منجر به کاهش مسئولیت اجتماعی خواهد شد. با این حال به دلیل وجود اثرات تعاملی در مدل، این ضریب قابل اتکا نیست، زیرا تأثیر شرایط محیطی بر مسئولیت اجتماعی با وجود ضرب تعاملی ناشی از تأثیر ضریب شرایط محیطی و ضریب تعاملی ضربدر استقلال هیات مدیره می‌باشد (استقلال هیات مدیره * ۰/۱۲۰ + ۰/۰۴۴-) ^۱ ناشی از ضریب بتا ۱ و بتا ۳ است. در جدول (۸)، نتایج تأثیر شرایط محیطی بر مسئولیت اجتماعی آورده شده است.

جدول ۸. تأثیر شرایط محیطی بر مسئولیت اجتماعی با توجه به ضریب بتا یک و بتا سه

میانگین	حداکثر	حداقل	
۰/۶۶۵	۱/۰۰۰	۰/۰۰۰	استقلال هیات مدیره
۱/۱۹	۱/۸۲	-۰/۰۴۹	(استقلال هیات مدیره * ۰/۱۲۰ + ۰/۰۴۴-)
۸/۲۱۳	۴/۲۲۹	-۷/۱۱۲	مقدار آماره t

طبق جدول (۸)، بی‌ثباتی شرایط محیطی، در زمانی که استقلال هیات مدیره در بیشترین، کمترین و حد وسط قرارداد در تمامی حالات، اثر معنادار بر مسئولیت اجتماعی دارد، زیرا آماره تی استیودنت آنها از مقدار بحرانی در سطح ۹۵ درصد بیشتر است. بنابراین، فرضیه اول پژوهش مبنی بر اینکه "شرایط محیطی بر مسئولیت اجتماعی شرکت تأثیر معناداری دارد"، تأیید می‌شود. همچنین، نتایج بررسی تأثیر استقلال هیئت مدیره بر مسئولیت اجتماعی (فرضیه دوم)، با توجه به اثر متغیر تعدیلگر، در جدول (۹) ارائه شده است. در این فرضیه نیز برای بررسی تأثیر استقلال هیئت مدیره بر مسئولیت اجتماعی با توجه به شیوه مرسوم در

۱. برای آشنایی بیشتر با نحوه محاسبه ضرب تعاملی به مقاله برامبور و همکاران (۲۰۰۶) مراجعه شود.

ضرب تعاملی، ضروری است تاثیر استقلال هیئت مدیره به علاوه ضریب تعاملی ضربدر شرایط محیطی مورد توجه قرار گیرد (شرایط محیطی * $0/120 + 0/044 -$) همانطور که مشاهده می شود ضریب استقلال هیئت مدیره در شرکت هایی که دارای شرایط محیطی پایین، بالا و یا به صورت میانگین هستند، بدون تأثیر بوده و آماره تی در هیچ حالتی معنادار نیست، زیرا از مقدار آماره در سطح ۹۵ درصد کوچکتر است. بنابراین، استقلال هیئت مدیره بر مسئولیت اجتماعی تأثیر معناداری ندارد و فرضیه دوم پژوهش مبنی بر اینکه "قدرت نظارت هیئت مدیره بر مسئولیت اجتماعی شرکت تأثیر مثبت و معناداری دارد"، رد می شود.

جدول ۹. تأثیر استقلال هیئت مدیره بر مسئولیت اجتماعی با توجه به ضریب بتا یک و بتا سه

میانگین	حداکثر	حداقل	
۰/۱۵۶	۰/۸۱۷	۰/۴۰۳	شرایط محیطی
-۱/۱۹۷	۰/۰۴۴	-۰/۷۳۳	(شرایط محیطی * $0/120 + 0/044 -$)
-۰/۲۷۹	۰/۴۹۴	-۰/۰۵۱	مقدار آماره t

در راستای بررسی فرضیه سوم پژوهش نتایج اثرات تعاملی شرایط محیطی در استقلال هیئت مدیره در جدول (۷)، نشان می دهد که ضریب مورد نظر $0/12$ است. این ضریب در سطح احتمال ۹۵ درصد معنادار است. بنابراین، می توان گفت که استقلال هیئت مدیره، اثر بی ثباتی شرایط محیطی بر مسئولیت اجتماعی را کم رنگ می کند، زیرا ضریب اثرات تعاملی مثبت و ضریب شرایط محیطی منفی است. در نهایت، فرضیه سوم پژوهش تأیید می شود و می توان گفت که قدرت نظارت هیئت مدیره، بر رابطه بین شرایط محیطی و مسئولیت اجتماعی شرکت تأثیر معناداری دارد.

نتایج آزمون الگوی دوم

نتایج برآورد فرضیه های پژوهش با استفاده از الگوی دوم در جدول (۱۰) ارائه شده است. در این فرضیه ها، عدم دوگانگی وظایف هیئت مدیره به عنوان قدرت نظارت هیئت مدیره مطرح شده است.

جدول ۱۰. آزمون الگوی دوم

نام متغیر	نماد متغیرها	ضریب (β)	آماره (t)	سطح معناداری
عرض از مبدا	C	-۳/۶۱۴	-۱۷/۷۰	۰/۰۰۰
شرایط محیطی	EC	-۰/۲۳۳	-۳/۷۵	۰/۰۰۰
دوگانگی هیئت‌مدیره	Bmp2	-۰/۱۸۶	-۳/۸۷	۰/۰۰۰
شرایط محیطی * دوگانگی هیئت‌مدیره	Bmp2*EC	-۰/۲۶۳	-۱/۲۱	۰/۲۲۶
اندازه شرکت	SIZE	۰/۲۴۷	۱۷/۲۶	۰/۰۰۰
اهرم مالی	LEV	۰/۱۴۵	۲/۱۵	۰/۰۳۲
دارایی‌های ثابت	FA	-۰/۲۷۷	-۳/۶۷	۰/۰۰۰
دارایی‌های نامشهود	IA	۵/۳۷	۱/۹۲	۰/۰۵۵
جریان نقدی	CF	۰/۰۰۲	۱/۳۶	۰/۱۷۵
بازده دارایی‌ها	ROA	۰/۷۵۶	۰/۶۵	۰/۵۱۸
بازده حقوق صاحبان سهام	ROE	۰/۰۰۳	۰/۰۳	۰/۹۷۸
اثرات ثابت سال	YEAR		کنترل شد	
اثرات صنعت	IND		کنترل شد	
سایر اطلاعات	F آماره		معناداری (Prob)	
	۹۸۷/۴۵		۰/۰۰۰	

با توجه به نتایج آزمون مدل دوم پژوهش مقدار آماره اف، برابر ۹۸۷/۴۵ می‌باشد و احتمال محاسبه شده برای آماره مدل برابر ۰/۰۰۰ است که کمتر از سطح خطای ۵ درصد بوده و معنادار می‌باشد. بنابراین، با توجه به معناداری کلی مدل پژوهش می‌توان در رابطه با معناداری تک تک متغیرها اظهار نظر کرد.

برای بررسی تأثیر شرایط محیطی بر مسئولیت‌اجتماعی، با توجه به اینکه متغیر تعدیل‌گر در مدل وجود دارد باید بر اساس جدول (۱۱)، عمل کرد، زیرا تأثیر شرایط محیطی بر مسئولیت‌اجتماعی به دلیل حضور ضرب تعاملی، حاصل تأثیر شرایط محیطی به علاوه ضریب تعاملی ضربدر دوگانگی هیئت‌مدیره است (دوگانگی هیئت‌مدیره * ۰/۲۶۳ + ۰/۰۲۳۳ -).

جدول ۱۱. تأثیر شرایط محیطی بر مسئولیت اجتماعی با توجه به ضریب بتا یک و بتا سه

میانگین	حداکثر	حداقل	
۰/۳۰۷	۱/۰۰۰	۰/۰۰۰	دوگانگی هیئت مدیره
-۰/۳۱۳	-۰/۴۹۶	-۰/۲۳۳	(دوگانگی هیئت مدیره * (-۰/۰۲۳۳ + ۰/۲۶۳)
-۵/۸۳۲	-۵/۶۳۰	-۲/۹۳۰	مقدار آماره t

با توجه به جدول (۱۱)، می توان مشاهده نمود که ضریب شرایط محیطی در شرکت هایی که دارای دوگانگی هیئت مدیره متوسط، بالا و یا پایین هستند، دارای تأثیر منفی و معنادار بر مسئولیت اجتماعی است. بنابراین می توان گفت که شرایط محیطی بی ثبات، منجر به کاهش مسئولیت اجتماعی در هر حالتی می شود و فرضیه اول پژوهش مبنی بر اینکه "شرایط محیطی بر مسئولیت اجتماعی شرکت تأثیر معناداری دارد"، تأیید می شود. نتایج بررسی تأثیر دوگانگی هیئت مدیره بر مسئولیت اجتماعی، در جدول (۱۲) ارائه شده است.

جدول ۱۲. تأثیر دوگانگی هیئت مدیره بر مسئولیت اجتماعی با توجه به ضریب بتا یک و بتا سه

میانگین	حداکثر	حداقل	
۰/۱۵۶	۰/۸۱۷	۰/۴۰۳	شرایط محیطی
-۰/۲۲۷	-۰/۴۰۰	-۰/۲۹۱	$\beta_2 + \beta_3 \times EC$
-۳/۵۶۶	-۴/۰۷۹	-۴/۰۳۱	مقدار آماره t

همانطور که مشاهده می شود ضریب دوگانگی هیئت مدیره در شرکت هایی که دارای شرایط محیطی متوسط، پایین و بالا هستند، دارای تأثیر منفی و معنادار بر مسئولیت اجتماعی است. لذا می توان گفت که دوگانگی هیئت مدیره منجر به کاهش مسئولیت اجتماعی می شود. بنابراین فرضیه دوم پژوهش مبنی بر اینکه "قدرت نظارت هیئت مدیره بر مسئولیت اجتماعی شرکت تأثیر مثبت و معناداری دارد"، تأیید می شود. در راستای بررسی فرضیه سوم نیز بر اساس نتایج جدول (۱۲)، ضریب متغیر شرایط محیطی \times دوگانگی هیئت مدیره برابر $-۰/۲۶۳$ و با توجه به احتمال آماره t در سطح ۹۵ درصد معنادار نیست. بنابراین دوگانگی وظیفه در هیئت مدیره، بر رابطه بین شرایط محیطی و مسئولیت اجتماعی شرکت تأثیر معنادار ندارد، و فرضیه سوم رد می شود.

بحث و نتیجه‌گیری

طی سال‌های اخیر افشای اطلاعات مسئولیت‌اجتماعی به یکی از ویژگی‌های اصلی شرکت‌ها تبدیل شده است. در این راستا عدم اطمینان در شرایط محیط شرکت یا بازار منجر به واکنش سرمایه‌گذاران در برابر اخبار تأثیرگذار، می‌شود. بنابراین، شرایط محیط شرکت در میزان اجرای مسئولیت‌اجتماعی تأثیر به‌سزایی دارد. همچنین، نمی‌توان در این زمینه، نقش مدیران را نادیده گرفت. مدیران ممکن است به دنبال بهبود عملکرد اجتماعی و زیست‌محیطی شرکت باشند و منابع مالی مازاد را به پروژه‌های مسئولیت‌اجتماعی شرکت اختصاص دهند یا اینکه با هدایت بودجه به پروژه‌های دیگر که منافع آن‌ها را برآورده می‌کند، پایداری شرکت را کاهش دهند. در این پژوهش به بررسی نقش تعدیلگری قدرت نظارتی اعضای هیئت‌مدیره بر رابطه بین شرایط محیطی و مسئولیت‌اجتماعی شرکت‌ها پرداخته شده است.

نتایج حاصل از آزمون فرضیه اول پژوهش بیانگر آن است که شرایط محیطی در شرکت‌هایی که دارای استقلال هیئت‌مدیره پایین هستند، تأثیر منفی و معنادار بر مسئولیت‌اجتماعی دارد، اما برای شرکت‌هایی که دارای استقلال هیئت‌مدیره بالا هستند، تأثیر مثبت و معنادار بر مسئولیت‌اجتماعی دارد. همچنین، در شرکت‌هایی با استقلال هیئت‌مدیره به‌طور میانگین، شرایط محیطی بر مسئولیت‌اجتماعی شرکت تأثیر معنادار و مثبت دارد. شرایط محیطی در شرکت‌هایی که دارای دوگانگی هیئت‌مدیره متوسط، بالا و یا پایین هستند، تأثیر منفی و معنادار بر مسئولیت‌اجتماعی داشته است. بر اساس این بخش از نتایج می‌توان گفت که بی‌ثباتی شرایط محیطی در مواردی که شرکت‌ها دارای دوگانگی هیئت‌مدیره هستند، موجب کاهش مسئولیت‌اجتماعی شده است، این نتایج همسو با نتایج پژوهش گارسیا-سانچز (۲۰۲۰) و آکتاس و همکاران (۲۰۱۹) و بر خلاف پژوهش گول و راشید (۲۰۰۴) نشان می‌دهد که شرکت‌هایی که در صناعی فعالیت می‌کنند که محیط آن‌ها بی‌ثبات (پویا) است، به احتمال کمتری در جهت ارتقا مسئولیت‌اجتماعی و محیطی خود تلاش خواهند کرد، این رابطه منفی هم‌سو با پیش‌بینی تئوری نمایندگی است، در چنین محیط‌هایی، در دسترس بودن منابع بیشتر، تضاد نمایندگی را به مقدار قابل توجهی افزایش داده و بنابراین، مدیران فرصت طلب سعی خواهند کرد که منافع شخصی کسب کنند و از استراتژی‌های شرکت مانند مسئولیت‌اجتماعی تبعیت نخواهند نمود.

نتایج حاصل از آزمون فرضیه دوم پژوهش نشان‌دهنده این است که ضریب استقلال هیئت‌مدیره در شرکت‌هایی که دارای شرایط محیطی پایین، بالا و یا به صورت میانگین هستند، بدون تأثیر بوده و آماره تی در هیچ حالتی معنادار نیست. بنابراین، بین استقلال هیئت‌مدیره و تعهد به ایفای مسئولیت‌اجتماعی شرکت‌ها ارتباط معناداری وجود ندارد و فرضیه دوم پژوهش مبنی بر اینکه "قدرت نظارت هیئت‌مدیره بر مسئولیت‌اجتماعی شرکت تأثیر مثبت و معناداری دارد"، رد می‌شود. این نتایج با یافته‌های گارسیا-سانچز (۲۰۲۰)، کوادرادو-بالاستیروس و همکاران (۲۰۱۷)، چانگک و همکاران (۲۰۱۵)، روپلی و همکاران (۲۰۱۲) و لایمن و همکاران (۲۰۰۹)، همسو نیست. به اعتقاد آن‌ها استقلال و قدرت نظارت هیئت‌مدیره، مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت را افزایش می‌دهد و تفاوت در قدرت و توانایی مدیران عامل در امر نظارت، منجر به سطوح مختلف مشارکت در مسئولیت‌اجتماعی می‌شود.

از دلایل این عدم انطباق نتایج پژوهش با سایر پژوهش‌ها می‌توان به ساختار متفاوت استقلال اعضای هیئت‌مدیره در کشور اشاره نمود. با توجه به دولتی بودن ساختار اغلب شرکت‌های دولتی و نیز وجود ساختار مالکیت متقاطع در برخی از شرکت‌های ایرانی پذیرفته‌شده در بورس، ممکن است تعریف استقلال اعضای هیئت‌مدیره به روش یاد شده صحیح نباشد. به علاوه، ممکن است در این پژوهش که از افشای مسئولیت‌اجتماعی به‌عنوان نماینده این معیار استفاده شده است، نحوه اندازه‌گیری متغیر بر نتایج پژوهش تأثیر داشته باشد.

علاوه بر این، نتایج نشان داد که ضریب دوگانگی هیئت‌مدیره در شرکت‌هایی که دارای شرایط محیطی متوسط، پایین و بالا هستند، دارای تأثیر منفی و معنادار بر مسئولیت‌اجتماعی است. لذا می‌توان گفت که نبود نقش دوگانگی در هیئت‌مدیره منجر به افزایش مسئولیت‌اجتماعی می‌شود. بنابراین فرضیه دوم پژوهش مبنی بر اینکه "قدرت نظارت هیئت‌مدیره بر مسئولیت‌اجتماعی شرکت تأثیر مثبت و معناداری دارد"، تأیید شد.

این نتایج با یافته‌های گارسیا-سانچز (۲۰۲۰) همسو است و نشان می‌دهد که به دلیل کاهش قدرت مدیران فاقد نقش دوگانه در هیئت‌مدیره، انجام استراتژی‌های مرتبط با مسئولیت‌اجتماعی شرکت افزایش می‌یابد.

در راستای بررسی فرضیه سوم پژوهش نتایج اثرات تعاملی شرایط محیطی در استقلال هیئت‌مدیره نشان داد که استقلال هیئت‌مدیره، اثر بی‌ثباتی شرایط محیطی بر مسئولیت‌اجتماعی را کم‌رنگ می‌کند، زیرا ضریب اثرات تعاملی مثبت و ضریب شرایط محیطی منفی است. بنابراین، فرضیه سوم پژوهش تأیید شد و می‌توان گفت که قدرت نظارت هیئت‌مدیره، بر رابطه بین شرایط محیطی و مسئولیت‌اجتماعی شرکت تأثیر معناداری دارد. در محیط‌های دارای عدم اطمینان، مدیران می‌توانند، نسبت به مسئولیت‌اجتماعی شرکت تعهد کمتری نشان دهند و منابع بیشتری را به سایر سرمایه‌گذاری‌ها اختصاص دهند تا منافع خصوصی را به دست آورند و کمتر درگیر مسئولیت اجتماعی می‌شوند. قدرت بیشتر نظارتی هیئت‌مدیره، کنترل تصمیمات مدیریتی را با اعمال نظارت بیشتر امکان‌پذیر می‌سازد و می‌تواند بر عملکرد مسئولیت‌اجتماعی شرکت نیز تأثیر بگذارد و تأثیر منفی پیش‌بینی شده پویایی محیط بر مسئولیت‌اجتماعی شرکت را تعدیل کند.

به‌عنوان یک روش ممکن برای به حداقل رساندن کنترل انضباطی هیئت‌مدیره (به‌ویژه با توجه به جهت‌گیری قوی آن‌ها نسبت به انتظارات ذینفعان)، تیم مدیریتی می‌تواند منابع مالی سرمایه‌گذاری شده در پروژه‌های مسئولیت‌اجتماعی شرکت را افزایش دهد تا کنترل شرکت را حفظ کند. بنابراین، مدیران با درگیر شدن در این پروژه‌های مورد انتظار ذینفعان و فعالان محیط‌زیست، امکان کنترل و اصول کنترل داخلی را فراهم می‌کنند. با توجه به تأثیر هیئت‌مدیره در مسئولیت‌اجتماعی شرکت در زمینه‌های مهم و پویا، انتظار می‌رود که قدرت هیئت‌مدیره تأثیر شرایط محیطی بر مسئولیت‌اجتماعی شرکت را تعدیل کند. این یافته با نتایج گارسیا-سانچز (۲۰۲۰) و اسکو و کاردگر (۱۳۹۹) که نشان داده‌اند، ساختار هیئت‌مدیره، ارتباط بین قدرت مدیرعامل و مسئولیت‌اجتماعی شرکت را تعدیل می‌کند، مطابقت دارد. نتایج نشان می‌دهند که دوگانگی وظیفه در هیئت‌مدیره، بر رابطه بین شرایط محیطی و مسئولیت‌اجتماعی شرکت تأثیر معنادار ندارد، و فرضیه سوم در این حالت رد شد.

دلیل چنین مسأله‌ای ممکن است، شرایط خاص ایران و محدودیت‌های قانونی در اتخاذ نقش دوگانه توسط مدیران باشد. با توجه به این محدودیت‌های قانونی، نحوه تعریف متغیر دوگانگی نقش هیئت‌مدیره که تأکید بر اتخاذ همزمان نقش مدیرعامل و رئیس یا نایب رئیس هیئت‌مدیره است، ممکن است موجب خدشه دار شدن بر مفهوم قدرت هیئت‌مدیره در زمینه ایفای نقش نظارتی شده و لذا نتایج متفاوتی بدست آمده است.

از طرفی ممکن است مدل مورد آزمون نیاز به بومی‌سازی و شناسایی متغیرهای پنهان داشته باشد. همچنین ممکن است نحوه اندازه‌گیری متغیر مسئولیت اجتماعی بر نتایج پژوهش مؤثر باشد.

بر اساس نتایج یافته‌های پژوهش پیشنهادهایی مطرح می‌شود که امید می‌رود استفاده‌کنندگان از اطلاعات حسابداری و مالی به‌ویژه سرمایه‌گذاران و مدیران را در امر تصمیم‌گیری یاری نماید. با توجه به نتایج فرضیه اول و وجود رابطه معنادار بین شرایط محیطی و تأثیر شرایط محیطی بر پیروی مدیریت از استراتژی‌های شرکت بخصوص مسئولیت اجتماعی پیشنهاد می‌گردد که تحلیلگران بر اساس نتایج به دست آمده به شرایط محیطی شرکت‌ها توجه نمایند.

به سازمان بورس و تنظیم‌کنندگان قوانین نیز پیشنهاد می‌شود که شرکت‌ها را بر اساس شرایط محیطی و پایداری و عدم پایداری شرایط محیطی رتبه‌بندی کنند. در این راستا، ارائه گزارش‌های مسئولیت اجتماعی چنین شرکت‌هایی نیز می‌تواند حساسیت‌های مسئولیت اجتماعی را در شرایط ناپایداری محیطی افزایش داده و به جامعه این اطمینان را بدهد که شرکت‌ها به مساله مسئولیت اجتماعی در شرایط محیطی ناپایدار توجه دارند. به دلیل آنکه استقلال هیئت‌مدیره می‌تواند نقش منفی شرایط محیطی بر مسئولیت اجتماعی را کم‌رنگ‌تر کند، پیشنهاد می‌شود که استقلال هیئت‌مدیره در شرکت‌ها افزایش یابد. همچنین، تحلیلگران و سرمایه‌گذاران نیز در صورتی که به دنبال افزایش مسئولیت اجتماعی در شرایط محیطی ناپایدار هستند، باید توجه بیشتری به استقلال هیئت‌مدیره در شرکت‌ها داشته باشند.

به منظور انجام پژوهش‌های آتی در ارتباط با این پژوهش، موضوعات زیر پیشنهاد می‌شود تا در تحقیقات آتی بررسی گردند.

- بررسی نقش تعدیلگری سایر اجزای حاکمیت شرکتی یا نقش تعدیلگری قدرت نظارتی اعضای هیئت‌مدیره، یا نقش تعدیلگری احساسات سرمایه‌گذاران بر رابطه بین شرایط محیطی و مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها.
- بررسی سایر ابعاد مسئولیت اجتماعی و زیست محیطی شرکت و شرایط محیطی.
- بررسی سایر ابعاد پویایی محیط فعالیت شرکت.
- بررسی رابطه بین شرایط محیطی و مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها در شرایط ناپایداری سیاست‌های اقتصادی.

منابع

- اسکو، وحید، کاردگر، مجتبی. (۱۳۹۹). بررسی تأثیر قدرت مدیرعامل بر افشای مسئولیت‌اجتماعی با تأکید بر اثر تعدیل‌گر ساختار هیئت‌مدیره. فصلنامه علمی تخصصی رویکردهای پژوهشی نوین در مدیریت و حسابداری، ۴(۵۰): ۱۱۵-۱۲۸.
- برندک، سجاد، منصوری حبیب‌آبادی، فاطمه. (۱۳۹۸). کارایی هیئت‌مدیره و عملکرد مسئولیت‌اجتماعی شرکت: نقش تعدیلی پیشینه دانش مالی مدیرعامل. چشم انداز حسابداری و مدیریت، ۲(۱۹): ۱۰۸-۱۲۷.
- پورعلی، محمدرضا، حجامی، محدثه. (۱۳۹۲). بررسی رابطه بین افشای مسئولیت‌اجتماعی و مالکیت نهادی در شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران. دانش حسابداری و حسابرسی مدیریت، ۳(۱۰): ۱۳۵-۱۵۰.
- پورقاز، عبدالوهاب، محمدی، امین. (۱۳۹۰). بررسی رابطه منابع قدرت مدیران با ویژگی‌های شخصیتی کارآفرینی کارکنان. پژوهش‌های مدیریت عمومی، ۴(۱۲): ۱۱۱-۱۳۰.
- حیدری، مهدی، علی‌خانی، رضیه، مران‌جوری، مهدی. (۱۳۹۷). تأثیر استقلال هیات مدیره بر کیفیت افشای اطلاعات اجتماعی در گزارش‌های سالانه. دانش حسابداری و حسابرسی مدیریت، ۷(۲۷): ۵۱-۶۲.
- رحمانیان کوشکچی، عبدالرسول، ایمان‌روی، زهرا. (۱۴۰۰). تأثیر اعتماد به نفس بیش از حد مدیرعامل بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت‌ها با نقش تعدیل‌گر مالکیت نهادی در شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران. حسابداری و منافع اجتماعی، ۱۱(۳): ۴۹-۶۸.
- رضوانی، حمیدرضا، سهام‌خدم، مازیار. (۱۳۸۹). تناظر استراتژی کسب و کار با عدم اطمینان محیطی. فصلنامه علمی - پژوهشی کاوش‌های مدیریت بازرگانی، ۴(۷): ۸۸-۱۰۴.
- رهنمای رودپشتی فریدون، زندی، آناهیتا. (۱۳۹۸). تأثیر مسئولیت‌اجتماعی شرکت و مالکیت نهادی با نفوذ بر ارزش شرکت. فصلنامه سیاست‌های مالی و اقتصادی، ۷(۲۷): ۱۳۳-۱۵۹.
- صنوبر، ناصر، حیدریان، بهنام. (۱۳۹۱). شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت‌ها در ایران. فصلنامه جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، ۱(۱): ۸۹-۷۱.
- کریم‌زاده، روح‌اله، همتی، زهرا، رفیعی‌شهرکی، احمدرضا. (۱۳۹۸). بررسی ارتباط قدرت مدیرعامل، مسئولیت‌اجتماعی و ارزش شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران، دومین کنفرانس اقتصاد، مدیریت و حسابداری، شیروان.

گنجی، حمیدرضا، جهاندوست مرغوب، مهران، نصیری فر، هاشم، ویسی حصار، ثریا. (۱۴۰۰). اثر روابط سیاسی با دولت بر رابطه بین مسئولیت‌پذیری اجتماعی و محافظه‌کاری حسابداری. *حسابداری و منافع اجتماعی*، ۱۱ (۴): ۹۱-۱۲۲.

واعظ، سید علی، انواری، ابراهیم، رودبارشجاعی، علی، کریمی، زینب. (۱۳۹۷). تأثیر استقلال اعضای هیئت‌مدیره و تمرکز مالکیت بر ابعاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی. *فصلنامه حسابداری مالی*، ۱۰ (۳۹): ۱۱۱-۱۴۰.

References

- Aktas, N., Andreou, P. C., Karasamani, I., & Philip, D. (2019). CEO dual-ity, agency costs, and internal capital allocations. *British Journal of Management*, 30 (2), 473–493.
- Anagnostopoulou, S. C., Tsekrekos, A. E., & Voulgaris, G. (2020). Accounting conservatism and corporate social responsibility. *The British Accounting Review*, 53 (4), 100942.
- Barandak, S., Mansoori Habib Abadi, F. (2020). Efficiency of corporate boards and corporate social responsibility performance: The moderating role of CEO financial knowledge background. *Journal of Accounting and Management Vision*, 2 (19), 108-127. (In Persian)
- Bergh, D. & Lawless, M. (1998). Portfolio restructuring and limits to hierarchical governance: The effects of environmental uncertainty and diversification strategy. *Organization Science*, No.9 (1), 87-102.
- Chang, Y. K., Oh, W. Y., Park, J. H., & Jang, M. G. (2015). Exploring the relationship between board characteristics and CSR: Empirical evidence from Korea. *Journal of Business Ethics*, 1–18.
- Cheung, A. (2016). “Corporate Social Responsibility and Corporate Cash Holdings”, *Journal of Corporate Finance*, Vol. 37, pp. 412-430.
- Cuadrado-Ballesteros, B., Martínez-Ferrero, J., & García-Sánchez, I. M. (2017). Board structure to enhance social responsibility development: A qualitative comparative analysis of US companies. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 24, 524–542.
- Dess, G. G., & Beard, D. W. (1984). Dimensions of organizational task environments. *Administrative Science Quarterly*, 52–73.
- Ganji, H., Jahandoust Marghoub, M., Nasiri far, H., weysihsar, S. (2022). The Effect of Political Relations with the Government on the Relationship between Social Responsibility and Accounting Conservatism. *Journal of Accounting and Social Interests*, 11 (4), 91-122. doi: 10.22051/jaasci.2022.38651.1644. (In Persian)
- García-Sánchez, I. M. (2020). the moderating role of board monitoring power in the relationship between environmental conditions and corporate social responsibility. *Business Ethics: A European Review*, 29 (1), 114-129.

- Garde-Sanchez, R., López-Pérez, M. and López-Hernández, A., (2018). Current Trends in Research on Social Responsibility in State-Owned Enterprises: A Review of the Literature from 2000 to 2017. *Sustainability*, 10 (7), p.2403 .203-225.
- Goranova, M. and Ryan, L.V., (2014). Shareholder activism: A multidisciplinary review. *Journal of Management*, 40 (5), pp.1230-1268.
- Gosh; Dipankar & Olsen; Lori, (2008), Environmental Uncertainty and Managers' use of Discretionary accruals, *Accounting, Organizations & Society*, 34: 188-205.
- Heydari, M., Alikhani, R., Maranjory, M. (2018). The Effect of the board's independence on the quality of social information disclosure in Annual Reports. *Journal of Management Accounting and Auditing Knowledge*, 7 (27), 51-62.. (In Persian)
- Karimzade, R., Hemati, Z., Rafiee Shahraki, Ar. (2019). Examining the relationship between the CEO's power, social responsibility and the value of companies listed on the Tehran Stock Exchange. *Second conference economics and on management and accounting*. <https://civilica.com/doc/911391>.(In Persian)
- Kim, B., Burns, M. L., & Prescott, J. E. (2009). The strategic role of the board: The impact of board structure on top management team strategic action capability. *Corporate Governance: An International Review*, 17 (6), 728–743.
- La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., & Shleifer, A. (1999). Corporate ownership around the world. *The journal of finance*, 54 (2), 471-517.
- Michelon, G., & Parbonetti, A. (2012). The effect of corporate governance on sustainability disclosure. *Journal of Management & Governance*, 16 (3), 477–509.
- Molina, M. (2010). The Corporate Role in a Changing Society: A Model of Sense making and of Firm Characterization. *PHD Thesis, Business School, Universitat Ramon Llull*.1-256.
- O'Rourke, A., (2003). A new politics of engagement: Shareholder activism for corporate social responsibility. *Business Strategy and the Environment*, 12 (4), pp.227-239.
- Oskou, V., Kardgar, M. (2019) Investigating the Effect of CEO Power on Disclosure of Social Responsibility with Emphasis on the Moderating Effect of the Board Structure. *Journal of New Research Approaches in Management and Accounting*, 4 (50), 115-128.
- Pourali, M., Hajjami, M. (2014). Relationship between social responsibility disclosure and institutional ownership in companies listed in Tehran Stock Exchange. *Journal of Management Accounting and Auditing Knowledge*, 3۱۵۰-۱۳۵. (In Persian)
- Pourgaz, A. & Mohammadi, A. (2011). A Study of Relationship between Managers Sources of Power and Personality Characteristics of Staff Entrepreneurship. (A case study in Melli Bank). *Public Management Researches*, 4 (12), 111-130. doi: 10.22111/jmr.2011.642. (In Persian)
- Rahmanian koushkaki, A., imanrooy, Z. (2021). The Effect of CEO Confidence on Corporate Social Responsibility; With Role of Moderating of Institutional

- Ownership in Firms Listed in Tehran Stock Exchange. *Journal of Accounting and Social Interests*, 11 (3), 49-68. (In Persian)
- Rahnamay Roodposhti; F., & Zandi; A. (2019). The Impact of Corporate Social Responsibility and Influential Institutional Ownership the Firm Valuel. *Financial and economic policies*. Volume 7, Issue 27 (133-159). (In Persian)
- Rashid, A., Shams, S., Bose, S., & Khan, H. (2020). CEO power and corporate social responsibility (CSR) disclosure: does stakeholder influence matter? *Managerial Auditing Journal*.
- Renouard, C., & Ezvan, C. (2018). corporate social responsibility towards human development: A capabilities framework. *Business Ethics: A European Review*, 27 (2), 144-155.
- Rezvani, H., Saham-khadam, M. (2012). Business strategy correspondence with Environmental Uncertainty. *Journal of Business Administration Researches*, 4 (7), 88-104. (In Persian)
- Rupley, K. H., Brown, D., & Marshall, R. S. (2012). Governance, media and the quality of environmental disclosure. *Journal of Accounting and Public Policy*, 31, 610-640.
- Senobar, N., heidarian, B. (2010). Identifying and prioritizing factors affecting corporate social responsibility in Iran. *Journal of Economic & Development Sociology*, 1 (1), 71-89. (In Persian)
- Van Marrewijk, M. (2003). Concepts and definitions of CSR and corporate sustainability: Between agency and communion. *Journal of business ethics*, 44 (2-3), 95-105.
- Withers, M. C., & Fitza, M. A. (2016). Do board chairs matter? The influence of board chairs on firm performance. *Strategic Management Journal*. <https://doi.org/10.1002/smj.2587>. 324-346.
- Zaid, M. A., Abuhijleh, S. T., & Pucheta-Martínez, M. C. (2020). Ownership structure, stakeholder engagement, and corporate social responsibility policies: The moderating effect of board independence. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 27 (3), 1344-1360.

COPYRIGHTS

This is an open access article under the CC-BY 4.0 license.